

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ

Черновол О. Г.

аспірантка

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-4638-0534
chernovololga86@gmail.com*

Ключові слова: *комунікативні бар'єри, мовні засоби, медичний дискурс, медичне середовище, емпатія, International Association for Communication in Healthcare.*

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методичних основ підготовки іноземних студентів-медиків до подолання комунікативних бар'єрів, які можуть виникати в процесі їх майбутньої професійної діяльності. Актуальність дослідження зумовлена розширенням глобальних медичних мереж, міжнародною міграцією медичних фахівців та зростаючим числом іноземних студентів, які обирають медичну освіту за кордоном, в тому числі, в Україні.

Мета статті – розроблення шляхів вирішення проблем підготовки іноземних студентів-медиків до подолання комунікативних бар'єрів у вітчизняних закладах вищої освіти. Для досягнення мети в ході дослідження було вирішено ряд завдань: визначено роль та основні функції комунікації між лікарем і пацієнтом; встановлено суть поняття «комунікативні бар'єри», загальні та специфічні причини виникнення таких бар'єрів, а також основні компоненти підготовки іноземних студентів-медиків, спрямовані на усунення таких бар'єрів; проаналізовано сучасний стан підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів в українських закладах вищої освіти; встановлено основні проблеми такої підготовки та запропоновано шляхи їх вирішення. В процесі дослідження використані загальнонаукові методи пізнання: індукції та дедукції, аналізу та синтезу, асоціації та аналогії.

За результатами дослідження встановлено, що підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у вітчизняних закладах вищої освіти є недостатньою, що зумовлено низкою проблем медичної освіти. Такими проблемами є: недостатня кількість часу, виділеного на вивчення питань комунікації між лікарем та пацієнтом; проведення неефективних семінарських занять та використання застарілих джерел в процесі підготовки іноземних студентів; відсутність достатньої культурної адаптації; недостатня практика з пацієнтами; обмежене використання сучасних технологій. Для вирішення зазначених проблем запропоновані наступні рішення: збільшення обсягу навчального часу, виділеного на вивчення питань комунікації між лікарем та пацієнтом; посилення культурної адаптації; сприяння активному використанню мови під час навчання; залучення іноземних студентів до менторських програм; постійне оновлення програм навчання та оцінювання; забезпечення достатньої практики з пацієнтами; активне використання сучасних технологій; співпраця з Міжнародною Асоціацією Комунікації в Охороні Здоров'я (International Association for Communication in Healthcare).

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати дослідження можна застосовувати закладами вищої освіти України при підготовці іноземних студентів – медиків.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF TRAINING FOREIGN STUDENTS OF MEDICAL SPECIALTIES TO OVERCOME COMMUNICATION BARRIERS

Chernovol O. G.

Postgraduate Student

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-4638-0534

chernovololga86@gmail.com

Key words: *communication barriers, language tools, medical discourse, medical environment, empathy, International Association for Communication in Healthcare.*

The article is devoted to the definition of the theoretical and methodological basis for training foreign medical students to overcome communication barriers that may arise in the course of their future professional activities. The relevance of the study is due to the expansion of global medical networks, international migration of medical professionals and the growing number of foreign students who choose medical education abroad, including in Ukraine. The purpose of the article is to develop ways to solve the problems of preparing foreign medical students to overcome communication barriers in domestic higher education institutions. To achieve this goal, the study solved a number of tasks: the role and main functions of communication between doctor and patient are defined; the essence of the concept of «communication barriers», general and specific causes of such barriers, as well as the main components of training of foreign medical students aimed at eliminating such barriers are established; the current state of training of foreign medical students to overcome communication barriers in Ukrainian higher education institutions is analyzed; the main problems of such training are identified. The study used general scientific methods of cognition: induction and deduction, analysis and synthesis, association and analogy.

The study found that the preparation of foreign students of medical specialties to overcome communication barriers in domestic higher education institutions is insufficient, which is due to a number of problems in medical education. These problems are: insufficient time allocated to studying the issues of communication between a doctor and a patient; ineffective seminars and the use of outdated sources in the process of training foreign students; lack of sufficient cultural adaptation; insufficient practice with patients; limited use of modern technologies. To solve these problems, the following solutions are proposed: increasing the amount of study time allocated to the study of communication between doctor and patient; strengthening cultural adaptation; promoting the active use of language during training; involving foreign students in mentoring programs; constantly updating training and assessment programs; ensuring sufficient practice with patients; active use of modern technologies; cooperation with the International Association for Communication in Healthcare.

The practical significance of the work is that the results of the study can be used by Ukrainian higher education institutions in the training of foreign medical students.

Постановка проблеми. В сучасному світі майже в будь-якій галузі необхідні вміння ефективно спілкуватися. Не виключенням є медична галузь, в якій комунікація між медичним персоналом та пацієнтами є важливим фактором забезпечення якісної медичної допомоги. Вона є ключовим елементом у встановленні стосунків, побудові довіри, розумінні медичної інформації та ефективному дотриманні лікарських рекомендацій. У контексті глобалізації та зростаючого міжкультурного спілкування особливої важливості набувають комунікативні навички іноземних студентів, які навчаються в медичних закладах освіти та прагнуть стати майбутніми медичними фахівцями.

Іноземні студенти медичних спеціальностей повинні не лише засвоїти професійні знання та навички, але й оволодіти адекватною медичною термінологією та вміти ефективно взаємодіяти з пацієнтами з різних культурних та мовних середовищ. Комунікативні бар'єри, такі як мовні труднощі, незнання культурних особливостей та неправильне використання мовних засобів, можуть перешкоджати встановленню ефективного зв'язку та впливати на якість медичної допомоги, задоволення пацієнтів та безпеку лікування. Особливого значення ця проблематика набуває в українській медичній галузі в зв'язку зі значною кількістю іноземних студентів-медиків, які навчаються у вітчизняних закладах вищої освіти.

Отже, розуміння теоретичних засад підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів є актуальною та значущою проблемою. Дослідження в цьому напрямі спрямовані на визначення ефективних стратегій розвитку комунікативних навичок у студентів-іноземців. Належна підготовка може покращити якість спілкування в медичних закладах та сприяти кращим результатам лікування і задоволенню пацієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подолання комунікативних бар'єрів, які виникають між медиками та пацієнтами є широко обговорюваною темою, яка розглядається в роботах багатьох науковців: Мединської А. В. та Коноваленка С. О. [1], Колодницької О. Д. [2], Кінаша І. О. [3], Коржа О. Ю. [4], Скрипник І. М., Маслова Г. С., Приходька Н. П., Гопко О. Ф. та Криворучко І. Г. [5], Москаленка В. В. [6] та інших. Однак недостатньо вивченими на сьогоднішній день залишаються теоретичні основи підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів.

Мета статті – розроблення шляхів вирішення проблем підготовки іноземних студентів-медиків до подолання комунікативних бар'єрів у вітчизняних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Комунікація – це основа будь-якої професійної діяльності в системі «людина-людина», однак особливого значення вона набуває в контексті роботи медиків. На думку Мединської А. В., Коноваленка С. О. та Колодницької О. Д., слово лікаря має значний вплив на психологічний стан пацієнта. Воно може бути лікувальним, сприяти одужанню та подовженню життя, але також може викликати негативні наслідки, тобто погіршення стану пацієнта [1; 2]. Відтак, взаємини між лікарем і пацієнтом будуються на практичній взаємодії і вважаються необхідною частиною лікування. Так як медичний дискурс характеризується високою сугестивністю, лікар повинен використовувати його, щоб встановити довіру з пацієнтом та сформувати установки, які сприятимуть успішному перебігу лікування [1].

Комунікація виконує різноманітні функції, включаючи психологічну, діагностичну та лікувальну [3]. При цьому, як зазначає Корж Ю. О., вона відбувається на трьох пов'язаних між собою рівнях (рис. 1).

Ефективна комунікація між лікарем та пацієнтом є основною умовою взаємного досягнення задоволеності від лікувального процесу. Цей процес включає в себе різні етапи, від знайомства до прийняття спільного з пацієнтом плану дій та визначення подальших кроків у лікуванні [5]. При цьому він орієнтований на створення довірливого середовища для спілкування, налагодження конструктивного діалогу і спільне прийняття рішень.

Однак, не завжди комунікація між лікарем та пацієнтом відбувається без перешкод. Причиною недосагнення взаємного розуміння та задоволеності від лікувального процесу можуть стати комунікативні бар'єри, під якими слід розуміти перешкоди, що виникають під час спілкування і заважають ефективному передаванню та розумінню інформації між людьми [6]. Комунікативні бар'єри можуть виникати через недостатню увагу до співрозмовника, використання складних термінів або фахової лексики, а також страх або незручність у вираженні своїх думок і почуттів. У випадку, коли спілкування відбувається між партнерами, які належать до різних культур та є носіями іншої мови – через недостатнє знання іноземної мови, різницю між співрозмовниками як представниками різних культур і етносів та складності, пов'язані з незнанням правил комунікації в різних ситуаціях взаємодії [7].

Таким чином, в комунікації між іноземними студентами – майбутніми медиками і пацієнтами можуть виникати різні комунікативні бар'єри. Окрім загальних комунікативних бар'єрів, таких як недостатня увага до співрозмовника, використання складних термінів або фахової лексики чи

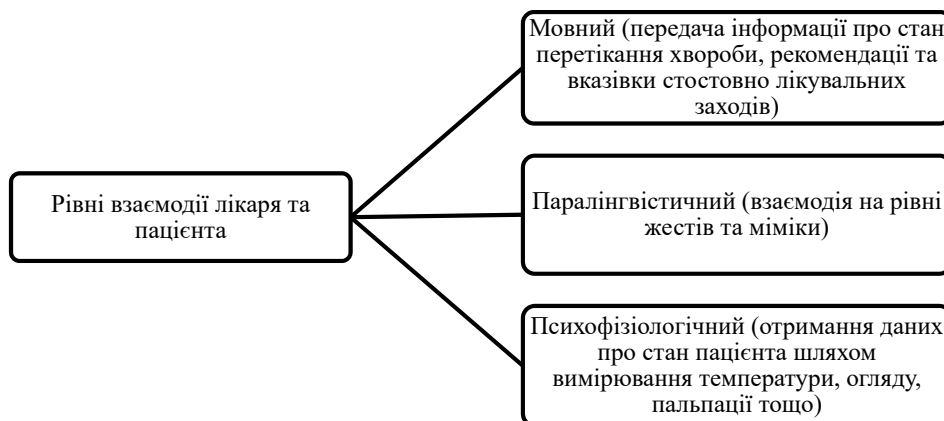

Рис. 1. Рівні взаємодії лікаря та пацієнта [4]

Примітка: систематизовано автором

страх або незручність у вираженні своїх думок і почуттів, можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри, що впливають на цю взаємодію: мовні, етнічні та дискурсивні.

Враховуючи, що формування комунікативних навичок відбувається в період навчання в закладі вищої освіти (ЗВО), підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів має включати компоненти, наведені в табл. 1.

Загальна підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів повинна бути систематичною, планомірною та інтегрованою. Тільки в такому випадку можна досягти ефективного формування комунікативних навичок в іноземних студентів. Включення в підготовку всіх

наведених компонентів допоможе студентам не лише в оволодінні мовою, але й в розумінні культурних контекстів та впровадженні ефективних комунікативних стратегій. Такий підхід сприятиме підвищенню якості медичної комунікації іноземних студентів, що в свою чергу поліпшить якість надання медичних послуг та забезпечить безпеку пацієнтів.

Враховуючи зростаючу кількість іноземних студентів, які обирають Україну для здобуття медичних спеціальностей, підготовка до подолання комунікативних бар'єрів в українських закладах вищої освіти є вкрай актуальною. Так, згідно з даними, наведеними Українським державним центром міжнародної освіти (УДЦМО), починаючи з 2016/2017 навчального року було зафіксовано зростання кількості іноземних студентів в

Таблиця 1

Компоненти підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів [5]

Компоненти	Значення
Розвиток мовних навичок	Заклади вищої освіти повинні забезпечити іноземним студентам медичних спеціальностей можливість для вивчення мови країни, де вони планують працювати. Це може включати спеціалізовані мовні курси, практику з носіями мови та використання спеціальних матеріалів для розвитку медичного словника та термінології
Розуміння культурних особливостей	Іноземні студенти повинні бути ознайомлені з культурними особливостями та нормами спілкування в медичному середовищі країни, де вони навчаються. Це може включати навчання медичної етики, вивчення місцевих звичаїв та традицій, а також розуміння особливостей комунікації з пацієнтами з різних культур
Соціально-психологічна підготовка	Іноземні студенти повинні розвивати навички ефективної комунікації з пацієнтами та колегами. Це може включати тренування емпатії, вміння слухати та виражати свої думки, розуміння невербальних сигналів та культурних особливостей комунікації
Технічні навички комунікації	Іноземні студенти повинні навчитися використовувати технічні засоби комунікації, які застосовуються в медичній практиці, такі як медична документація, електронна пошта та телекомунікаційні системи

Примітка: систематизовано автором

ЗВО України. Винятком став 2020/2021 навчальний рік, коли у зв'язку з глобальним поширенням COVID-19 у всьому світі були введені обмежувальні заходи [8]. Навіть попри повномасштабну війну в 2022 році додатково до українських ЗВО вступило понад 4 тис іноземних студентів. Станом на кінець жовтня 2022 року, в Україні навчалося 68 712 студентів з інших країн [9] (рис. 2).

Загалом в Україні навчаються студенти зі 155 країн світу. Переважно українські заклади вищої освіти обирають громадяни Індії, Марокко, Туркменістану, Азербайджану, Нігерії, Китаю, Туреччини, Єгипту, Ізраїлю, Узбекистану [8]. Слід зазначити, що більшість іноземних студентів навчається в медичних закладах вищої освіти. Саме медичні ЗВО посідають 9 перших позицій у ТОП-10 закладів, де навчається найбільша кількість іноземців [8]. Серед найбільш популярних варто відзначити Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та Харківський національний медичний університет, в кожному з яких налічується понад 4 тис іноземних студентів, а також Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, який обрало понад 3 тис іноземних громадян [8]. Найбільш затребуваними спеціальностями є «Медицина та лікувальна справа», «Стоматологія», «Фармація» та «Промислова Фармація» [9]. Повномасштабна війна в Україні призвела до зменшення кількості іноземних студентів в деяких медичних ЗВО. Однак ситуація налагоджується. Іноземці, які не можуть навчатися очно, підключаються дистанційно з тих країн, в яких вони живуть. В медичних закладах вищої освіти, які розташовані в західних областях України, кількість іноземних студентів практично не зменшилась. Прикладом є Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, в якому 1620 студентів – це іноземці: індійці, поляки, жителі країн Африки тощо [10].

Отже, попри війну медичні заклади освіти не втрачають популярності, що підтверджує

актуальність підготовки іноземних студентів до подолання комунікативних бар'єрів з майбутніми пацієнтами. Необхідність такої підготовки зумовлена й іншими факторами. Зокрема, понад 66% українців не звертаються по допомогу до лікарів в зв'язку попереднім негативним досвідом спілкування або за браком довіри до медичних працівників в цілому [11]. Крім того, в зв'язку з війною збільшилася кількість вимушено переміщених українців, які перебувають у стресовому стані та потребують психологічної підтримки. Налагодження здорової комунікації з лікарем для них є дуже важливим моментом.

На сьогоднішній день підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у вітчизняних ЗВО є недостатньою. Це зумовлено низкою проблем, які включають наступне:

- недостатня кількість часу, виділеного на вивчення питань комунікації між лікарем та пацієнтом. Протягом восьми років навчання в медичних закладах вищої освіти виділяється лише 8 годин на вивчення питань комунікації між лікарем та пацієнтом як профільного предмета [11];
- проведення неефективних семінарських занять та використання застарілих джерел в процесі підготовки іноземних студентів;
- відсутність достатньої культурної адаптації, що заважає студентам розуміти місцевий контекст і адаптуватися до нього;
- недостатня практика з пацієнтами, яка є важливою для розвитку комунікативних навичок іноземних студентів;
- обмежене використання сучасних технологій, які можуть покращити тренування комунікативних навичок іноземних студентів.
- Для вирішення проблем підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів можуть бути запропоновані наступні рішення:

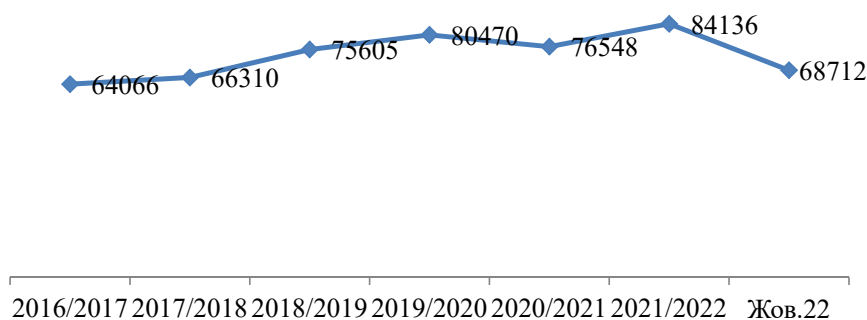

Рис. 2. Кількість іноземних студентів в закладах вищої освіти України з 2016 по 2022 рр, осіб [8; 9]

Примітка: систематизовано автором

- збільшення обсягу навчального часу, виділеного на вивчення питань комунікації між лікарем та пацієнтом. Це може включати введення в навчальну програму курсу занять, присвяченому вдосконаленню навиків спілкування з пацієнтами. Можна скористатися досвідом американських та європейських закладів вищої освіти, в яких іноземні студенти проходять спеціальні тренінги за участі сертифікованих пацієнтів. Моделювання типових клінічних ситуацій допомагає студентам засвоїти навички комунікації, коректного ведення інтерв'ю, повідомлення поганих новин, пояснення пацієнту лікування, проведення деяких процедур тощо [5];

- посилення культурної адаптації. Для іноземних студентів медичних спеціальностей можуть бути організовані додаткові культурні програми, які включатимуть ознайомлення з українською культурою, традиціями, способами спілкування та етикетом;

- сприяння активному використанню мови під час навчання. Організація рольових ігор, дебатів, групових проєктів та дискусій може забезпечити практичне використання комунікативних навичок у реальних ситуаціях;

- залучення іноземних студентів до менторських програм. Надання можливості спілкування та наставництва з більш досвідченими студентами або лікарями допоможе іноземним студентам покращити свої комунікативні навички та отримати цінні поради;

- постійне оновлення програм навчання та оцінювання. Перегляд і адаптація навчальних програм з урахуванням актуальних потреб та вимог медичної практики дозволить забезпечити ефективне навчання комунікативних навичок;

- забезпечення достатньої практики з пацієнтами. Розширення можливостей для студентів участі у практичних заняттях, клінічних стажуваннях та взаємодії з реальними пацієнтами сприятиме розвитку комунікативних навичок;

- використання сучасних технологій. Впровадження симуляційних тренажерів, віртуальних пацієнтів, комп'ютерних програм для тренування комунікаційних навичок може допомогти студентам отримати додаткову практику та впевненість у спілкуванні з пацієнтами;

- співпраця з Міжнародною Асоціацією Комунікації в Охороні Здоров'я (International Association for Communication in Healthcare) надасть можливість викладачам брати участь у тренінгах та семінарах, спрямованих на покращення навичок спілкування та впровадження їх у навчальні програми медичних закладів вищої освіти України.

Зазначені заходи допоможуть іноземним студентам медичних спеціальностей у подоланні комунікативних бар'єрів і підготовці до ефективної медичної комунікації з пацієнтами. Однак, щоб ці заходи були максимально ефективними, вони повинні впроваджуватися комплексно та залучати всіх зацікавлених сторін, включаючи викладачів, медичний персонал, студентів, адміністрацію університетів та медичних закладів. Тільки через спільні зусилля можна забезпечити належний розвиток комунікативних навичок у майбутніх медичних фахівців і покращити якість медичної комунікації.

Висновки. Підготовка іноземних студентів медичних спеціальностей до подолання комунікативних бар'єрів у вітчизняних закладах вищої освіти потребує поліпшення. Недостатня кількість часу, виділеного на вивчення питань комунікації між лікарем та пацієнтом, неефективні семінари та застарілі джерела, відсутність культурної адаптації, обмежена практика з пацієнтами та обмежене використання сучасних технологій є основними проблемами, що ускладнюють даний процес. Для вирішення цих проблем запропоновано збільшення часу на вивчення питань комунікації, покращення культурної адаптації, активне використання мови під час навчання, залучення до менторських програм, оновлення програм навчання та оцінювання, забезпечення практики з пацієнтами та використання сучасних технологій. Співпраця з Міжнародною Асоціацією Комунікації в Охороні Здоров'я (EACH) може сприяти вдосконаленню підготовки студентів-іноземців до ефективної медичної комунікації.

Результати дослідження мають практичне значення для закладів вищої освіти України, які займаються підготовкою іноземних студентів-медиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мединська А. В., Коноваленко С. О. Особливості вербального спілкування медичного працівника і хворого. *Медсестринство*. 2016. № 2 С. 13–20.
2. Колодницька О. Д. Комунікативна культура майбутнього лікаря. Матеріали 2 науково-практичної конференції з міжнародною участю «Професійно-комунікативна культура майбутнього лікаря: лінгвістичний, педагогічний та філософський аспекти». *Медична освіта*. 2021. № 2 (додаток). С. 74–78.
3. Кінаш І. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів на етапі професійної підготовки. *Медична освіта*. 2020. № 3. С. 84–88. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.3.11445>

4. Корж О. Ю. Комунікативні якості майбутніх лікарів. Науковий вісник Донбасу. 2011. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_3_11
5. Скрипник І. М., Маслова Г. С., Приходько Н. П., Гопко О. Ф., Криворучко І. Г. Комунікативні компетенції та особливості їх впровадження в медичну освіту. Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. 2019. С. 279-285. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/11575/1/communicative_skills_and_features_of_their_implementation_in_medical_education.pdf
6. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 408 с.
7. Тьопенко Ю. А. Бар'єри міжкультурної комунікації. Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (5 березня 2016 р.). Київ: КНЕУ, 2016. С. 127–131.
8. Іноземні студенти в Україні. УДЦМО. 2023. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>
9. Николаев С., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>
10. Шведа О. Попри війну кількість іноземних студентів у Львівському медуніверситеті майже не змінилася, – ректор. Твоє місто. 2022. URL: https://tvoemisto.tv/news/popry_viynu_kilkist_inozemnyh_studentiv_u_lvivskomu_meduniversyteti_mayzhe_ne_zmenschylasya_134171.html
11. Для українських лікарів запустили проєкт про здорові комунікації з пацієнтом. Платформа. 2021. URL: <https://platfor.ma/zdorovi-comunicacii/>

REFERENCES

1. Medyns'ka, A. V., Konovalenko, S. O. (2016). Osoblyvosti verbal'noho spilkuvannya medychnoho pratsivnyka i khvoroho [Peculiarities of verbal communication between a medical worker and a patient]. *Medsestrynstvo*, 2, 13–20 [in Ukrainian].
2. Kolodnyts'ka, O. D. (2021). Komunikatyvna kul'tura maybutn'oho likarya. Materialy 2 naukovo-praktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu «Profesiyno-komunikatyvna kul'tura maybutn'oho likarya: linhvistychnyy, pedahohichnyy ta filosof's'kyy aspekty» [Communicative culture of the future doctor. Materials of the 2nd scientific and practical conference with international participation «Professional and communicative culture of the future doctor: linguistic, pedagogical and philosophical aspects»]. *Medychna osvita*, 2 (dodatok), 74–78 [in Ukrainian].
3. Kinash, I. O. (2020). Formuvannya komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh likariv na etapi profesiynoyi pidgotovky [Formation of communicative competence of future doctors at the stage of professional training]. *Medychna osvita*, 3, 84–88. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.3.11445> [in Ukrainian].
4. Korzh, O. YU. (2011). Komunikatyvni yakosti maybutnikh likariv [Communicative qualities of future doctors]. *Naukovyy visnyk Donbasu*, 3. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_3_11 [in Ukrainian].
5. Skrypnyk, I. M., Maslova, H. S., Prykhod'ko, N. P., Hopko, O. F., Kryvoruchko, I. H. (2019). Komunikatyvni kompetensiyi ta osoblyvosti yikh vprovadzhennya v medychnu osvitu [Communicative competences and peculiarities of their implementation in medical education]. *Vyshcha osvita u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvitn'oho prostoru*, 279–285. Retrieved from: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/11575/1/communicative_skills_and_features_of_their_implementation_in_medical_education.pdf [in Ukrainian].
6. Moskalenko, V. V. (2008). *Sotsial'na psykholohiya* [Social psychology]. *Pidruchnyk*, Vydannya 2-he, vypravlene ta dopovnene, Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 408 [in Ukrainian].
7. T'openko, YU. A. (2016). Bar'yery mizhkul'turnoyi komunikatsiyi. Stratehiyi mizhkul'turnoyi komunikatsiyi v movniy osviti suchasnoho VNZ: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. конф., м. Kyiv (5 bereznya 2016 r.) [Barriers of intercultural communication. Strategies of intercultural communication in language education of modern universities: collection. materials of the International science and practice conference, Kyiv (March 5, 2016)]. Kyiv: KNEU, 127–131 [in Ukrainian].
8. Inozemni studenty v Ukrayini. (2023). [Foreign students in Ukraine]. Retrieved from: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/> [in Ukrainian].
9. Nikolayev, YE., Riy, H., Shemelynets', I. (2023). *Vyshcha osvita v Ukrayini: zmyny cherez viynu: analitychnyy zvit* [Higher education in Ukraine: changes due to the war: analytical report]. Kyiv: Kyivs'kyi

- universytet imeni Borysa Hrinchenka. Retrieved from: <https://osvitalnalyka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf> [in Ukrainian].
10. Shveda, O. (2022). Popry viynu kil'kist' inozemnykh studentiv u L'vivs'komu meduniversyteti mayzhe ne zmeshylasya, – rektor [Despite the war, the number of foreign students at the Lviv Medical University almost did not decrease, – the rector]. Retrieved from: https://tvoemisto.tv/news/popry_viynu_kilkist_inozemnyh_studentiv_u_lvivskomu_meduniversyteti_mayzhe_ne_zmeshylasya_134171.html [in Ukrainian].
 11. Dlya ukrayins'kykh likariv zapustyly proekt pro zdorovi komunikatsiyi z patsiyentom. (2021). [A project on healthy communication with the patient was launched for Ukrainian doctors]. Retrieved from: <https://platfor.ma/zdorovi-comunicacii/> [in Ukrainian].